

DEVLETİN NESEPTEN SEBEBE GEÇİŞİNE DİRENEBİR UNUR OLARAK ÇİHİLĞAN/KIRKLAR MECLİSİ¹

Bilal KOÇ²

ÖZET

Bu tebliğ metni ile birlikte Delhi Türk Sultanlığı'nın önemli bir karar mercii olan ve asıl adı *Meclis-i Çihilgan* olan *Kırklar Meclisi*'nin konumu ve etkinliği ele alınacaktır. Kırklar Meclisi, Şemsiler Hanedanı (1211-1266)'nın kurucusu Sultan Şemseddin İltutmuş tarafından kurulmuştur. Bu meclis Delhi Türk Sultanlığı'nın emir (bey) ve melik (vali) lerinden oluşmuştur. Sultan İltutmuş'un vefatının ardından Delhi tahtına Kırk Türk Memlûku'nun onayını alan kimseler çıkmıştır. Bu meclis üyeleri kendi aralarından 1266 yılında Balaban Hanedanı (1266-1290)'nın kurucusu Sultan Gıyaseddin Balaban'ı da tahta çıkarmışlardır. Bu yönüyle devlet içerisinde etkin bir konumu bulunan meclis üyelerinin özellikle Sultan Raziye (1236-1240) döneminde etkinlikleri azaltılmaya çalışılmıştır. Sultan Raziye'nin Türk memlûklar yerine Cemaleddin Yakut Habeşi adlı birisini kendisine yardımcı tayin etmesiyle birlikte Kırk Türk Memlûku açısından etkin mücadele başlamıştır. Sultan Raziye ve kendisinden sonra Delhi tahtında oturan sultanların da isteği bir an evvel, Türk Memlûkları'nın merkezî otorite karşısında nüfuzunu kırmak olmuştur. Bu noktada Sultan Raziye, devletin ve hanedanının dayandığı nesep bağıni ortadan kaldırarak, kendisine bağılilik gösterecek kimseleri devlet kademelerine tayin etmek

¹ Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde *RESSCONGRESS* tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirin genişletilmiş halidir.

² Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Dr. bilalkoc@gazi.edu.tr

istemmiştir. Bu çalışma ile birlikte de Kırk Türk Memlûku'nun devletin dayandığı asli unsur olarak yönetimdeki dönüşüm çabaları karşısındaki direniş vaziyeti ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Delhi, Türk, Memlûk, Şemsiler, Balabanlar, Sultan Şemseddîn İltutmuş, Sultan Raziye, Sultan Gıyaseddîn Balaban, Kırklar Meclisi, Çihilgan.

AS A ELEMENT THAT RESİSTS TO PASSİNG THE STATE'S FROM LINEAGE TO LOYALTY CHİLİGAN COUNSİL

ABSTRACT

With this text, the position and the effectiveness of the *Kırklar Assembly*, whose main name is the *Meclis-i Çihilgan*, which is an important decision-making authority of the Sultanate of Shamss, will be discussed. The forty-parliament was founded by Sultan Shamsuddin Iltutmish, the founder of the Dynasty of Shamss (1211-1266). This parliament was formed by the orders and governors of the Delhi Turkish Sultanate. following the death of Sultan Iltutmish, the person who received the approval of forty Turks in the Sultanate of Delhi emerged. These members of the council also made their way to the throne of Sultan Ghiyathuddin Balban, the founder of Balaban Dynasty (1266-1290) in 1266. In this respect, the members of the council, which had an active position within the state, tried to reduce the activities especially during the Sultan Radiyah (1236-1240) period. With the help of the Sultan Radiyah's appointment of an assistant named Yakut instead of the Turks, an effective struggle was started in terms of the forty Turkish militarism. As soon as Sultan Radiyah and the sultans who lived on the throne of Delhi first wanted it, the Turks had to break their grip on the central authority. At this point Sultan Radiyah wanted to appoint the people who

will be loyal to the state by removing the nobility of the state and the dynasty. With this study, resistance has been revealed against the attempts of transformation in the administration as the essential element on which the forty-four Turkish Mamluks are based.

Key words: Delhi, Turkish, Mamluk, Shmass, Balbans, Sultan Shamsuddin Iltutmish, Sultan Radiyah, Sultan Ghiyathuddin Balban, Chiligan Cuonsil.

GİRİŞ

Sultan Şemseddîn İltutmuş (التمش) Hindistan'ın ortaçağ Türk-İslâm tarihine damga vuran sultanlarından birisidir. Tarihi kaynakların sunduğu bilgilere bakarak, kökeninin Türkistan'ın İlbari (البري)³ kabilesine dayandığı anlaşılmaktadır. Küçük yaşlarda iken akrabalarının kendisine kıskançlık beslemelerinden dolayı ailesinin yanından alınarak Buhara tarafına götürülmüştür. Çeşitli fasılalardan sonra Gur Sultanı Muizzeddîn Muhammed tarafından satın alınarak önce *ser-candâr*/muhafızlık bir süre sonra da *emir-i şikâr*/av işleri görevlerine getirilmiştir. Bu sıralarda kendisi gibi Gur Hânedânı (1000-1215)'nda gulâm olan Aybek'in kızıyla evlendirilmiştir. Gur Hânedânı'nın çökmesi üzerine idareyi ele alan Aybek, Sultan Kutbeddîn Aybek unvanı ile tahta çıkmış ve tarihte Kutbîler olarak bilinen hânedanını kurmuştur. Bu gelişme üzerine Melik İltutmuş, kayınpederi Kutbeddîn Aybek'in saltanatının yanında görev almıştır. Ancak Aybek'in 1210 yılında ani bir kaza sonucu vefat etmesi üzerine tahta geçen oğlu Aram Şâh'ın, yönetimde, yetersizliği karşısında, devlet ileri gelenlerinin isteği

³ “Bu kelimenin aslı “Alp er” (الپ ار) şeklindedir. Divân-ı Lügâti't-Türk'teki manası “cesur adam” olarak geçer. Cihângüşâ-yı Cüveynî'de bir nefer “Alp er” Han olarak geçer. Alperiler, Afrasiyâb (افراسيابي) meliklerindendir. Berenî de Târîh-i Fîrûzşâhî'de Balaban'ı Afrasiyâblar'dan sayar”. Minhâc-ı Sirâc Cüzcânî, Tâbâkât-ı Nâsirî, Tash. Abdülhey Habibi, İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1389, C. I, s. 440.

üzerine “*Sultan Şemseddîn*” unvanını alarak Delhi tahtına çıkmıştır⁴.

Sultan Şemseddîn İltutmuş’un tahta çıkmasının ardından civar bölgelerde bulunan Kutbî emirleri (امراء قطبي) ile Türkler, Delhi’ye doğru akın ettiler. Tâceddîn Yıldız ile Nâsireddîn Kabaca gibi Muizzî melikleri başlangıç aşamasında sultan açısından sıkıntı yaratmışlardır. Önce Tâceddîn Yıldız ile mücadeleye girişen sultan, onun etkinliğini kırmış, ondan birkaç yıl sonra Nâsireddîn Kabaca’nın varlığına son vermiştir. Böylelikle Sultan Şemseddîn İltutmuş, siyasî birlikteliği Delhi ve civarı özelinde tam olarak tesis etmek için engel teşkil eden iki önemli melikten kurtulmuştur. Bu önemli ve iyi gelişmelere rağmen, sultanın önüne Cengiz Hân’dan kaçarak Sind bölgesine gelen, Harezmsâhlar hükümdarı Celâleddîn Harezmsâh’ın endişe yaratan sığınma talebi çıkmıştır. Sultan, Moğol tehlikesinin Hindistan içlerine kadar ulaşmaması için, bu talebi geri çevirerek, büyük bir tehlikeyi önlemiştir. Yine onun Lekhenevtî bölgesindeki Halaçların varlığına son vermesi de, döneminin ne kadar yoğun mücadele içinde geçtiğine işaret etmektedir. Özellikle Abbasî Halifeliği tarafından, sultanlığının

⁴ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsiri*, s. 440-443; Hâce Abdülmelik İsamî, *Fütûhu’s-selâtin*, neşr. A. S. Usha, B. A., Junior Lecturer in Persian, University of Madras, Karachi, 1948, s. 107-108; Atamelik Âlâeddîn b. Bâhâeddîn Muhammed b. Şemseddîn Muhammed Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Cüveynî*, Tash. Muhammed b. Abdü’l-vahhab Kazvinî, Matbaa-i Brill Leyden, London, 1916, C. II, s. 61; es-Sihriñdî, Yahya b. Ahmed b. Abdullah, *Târîh-i Mübârekşâhî*, Tash. Muhammed Hidayet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran, 1391, s. 16; Esterâbâdî, Muhammed Kâsım Hinduşâh, *Târîh-i Firişte*, Tash. Tâlik, Tavzih ve İzafat: Muhammed Rıza Nâsiri, Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran, 1387, s. 230-232; Herevî, Mevlânâ Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed Mukîm, *Tabâkât-ı Ekberî*, By De Calcutta, 1929, s. 27; Kadı Ahmed Tetevî ve Asıf Han Kazvinî, *Târîh-i Elfi*, Mush. Gulamrezâ Tâbâtâbâyî Mecid, Şirket-i İntişârât-ı İlim ve Ferhengi, Tahran, C. VI, 1382, s. 3833; İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, Y.K.Y., İstanbul, 2005, s. 405-406; M. Aziz Ahmet, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk Sultanlığı*, Tercüman 1000 Temel Eser, İstanbul, s. 164-168.

tasdik edilmesi, Hindistan'ın Türk-İslâm tarihi bakımından bir ilktir⁵.

Sultan Şemseddîn İltutmuş'a dair zikredilen bu hususlar yanında onun döneminin belirgin yönlerinden birisi de, dönem kaynaklarına *Bendegân-ı Türk Çihilgânî* (بندگان ترک چهلگانی) olarak yansıyan Kırk Türk Memlûku'nun faaliyetleri olmuştur. Bu çalışma ile birlikte de onların Sultan Şemseddîn İltutmuş'un halefleri, Sultan Rükneddîn Fîrûz Şâh (1236) ile Sultan Raziye (1236-1240) dönemlerindeki faaliyetleri konu edinilmiştir. Bu doğrultuda bakıldığında Sultan Raziye'nin, babası Sultan Şemseddîn İltutmuş tarafından Delhi tahtına aday gösterilmesi, ileri gelen devlet adamları arasında, daha önce böyle bir gelenek olmadığı gerekçesiyle endişeye sebep olmuştur. Bu minval üzere hareket eden devlet adamları, sultanın büyük erkek çocukları olmasına rağmen neden kızı üzerinde böyle bir tasarrufta bulunduğunu, Müslüman bir hükümdarın bunu yapmasındaki sebebin ne olduğunu sordular. Sultan Şemseddîn İltutmuş ise onların aklındaki endişeyi sonlandırmak için erkek evlatlarının

⁵ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsirî*, s. 444-447; İsamî, *Fütûhu's-selâtin*, s. 108-114, 124-127; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Cüveynî*, C. II, s. 144-145; es-Sihriñdî, *Târîh-i Mûbârekşâhî*, s. 16-19; Esterâbâdî, *Târîh-i Firişte*, s. 232-236; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 27-29; Celâleddîn Harezmsâh ile alakalı yaşanan gelişme için ayrıca bkz. Hondmîr, Gıyâseddîn Humam ed-Dîn el-Hüseynî, *Hâbibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, neşr. Muhammed Debîr Siyâkî, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran, 1380, C. II, s. 617-619, 659-660; Anonim, *Târîh-i Şâhî, (Karahitayan)*, Tash. Muhammed İbrahim Bastanî Parizî, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İran, s. 43-44; Reşidü'd-dîn Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-tevârih (Târîh-i Selâtin Harezmi)*, Tash. Muhammed Ruşen, Merkez-i Pejuheşi Mirâs-ı Mektup, 1389, s. 42; Şehâbeddîn Muhammed Hurendezî Zeyderî Nesevî, *Siret-i Celâleddîn Mengüberti*, Tash. Müctebî, Minevî, Tahran, 1388, s. 118-120; Tâcü'd-Dîn Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-Meâsir*, Edt. Syed Amir Hasan Abidî, Persian Research Centre, New-Delhi, 1387, s. 269-312; M. A. Ahmet, *a.g.e.*, s. 168-177; Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *D.G.B.İ.T.*, C. 9, s. 379-386; Salim Cönce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII, s. 696-701.

durumlarını göz önünde bulundurarak, tahta layık olmadıkları kararına vardığını bildirdi. Bunun üzerine önce yaklaşık yedi ay Sultan Rükneddîn Fîrûz Şah tahtta kaldı. Hemen ardından da Raziye tahta çıktı⁶.

Sultan Rükneddîn Fîrûz Şah'ın tahta çıkmasına Melik İzzeddîn Muhammed Salarî, Melik Alâeddîn Canî (جانی), Melik İzzeddîn Kebir Hanî (خانی) ile Melik Seyfeddîn Kuçî (قوچی) gibi ileri gelen devlet adamları karşı çıktılarsa da neticede bir şey elde edemeyerek bağlılıklarını bildirdiler. Ancak onun Kehram (کهرام) tarafında seferde olduğu zamanı fırsat bilen Türk emirler, Sultan Raziye etrafında toplanarak onu tahta çıkardılar. Bu cümleden olarak Sultan Raziye, ilk iş olarak kardeşi Rükneddîn'in bulunduğu bölgeye doğru Türk gulâmları ile emirlerden oluşan bir orduyu sevk ederek, onu yakalattı. Bir süre sonra Rükneddîn tutsak edildiği yerde hayatını kaybetti. Sultan Raziye, tahta geçmesine rağmen, Sultan Şemseddîn'in emirleri ile gulâmları, Rükneddîn'e olduğu gibi ona da muhalefetlerini ortaya koydular. Bunlar arasında yukarıda ismi zikredilen meliklerin yanı sıra vezir Nizâmü'l-Mülk Cüneydî de vardı. Bu durum karşısında Sultan Raziye hemen hareket geçerek gerekli tedbirleri almaya çalıştı. Bu esnada onun yardımına gelen Evedd (وده) iktâsında görev alan Melik Nâsireddîn Tayisi (نایسی) ise muhalif emirler tarafından ele geçirilerek öldürüldü⁷.

⁶ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsirî*, s. 457-458; Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 56; es-Sihrindî, *Târîh-i Mübârekşâhî*, s. 16-19; Esterâbâdî, *Târîh-i Fîrişte*, s. 240-242; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 31-32; Kadı Ahmed Tetevî ve Asıf Han Kazvinî, *Târîh-i Elfî*, C. VI, 1382, s. 3845; Ayrıca bkz. Hondmîr, *Hâbibü's-Siyer...*, C.II, s. 619; Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 281-282; Konukçu, a.g.m., s. 391-392; Cönce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", s. 701-703.

⁷ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsirî*, s. 455-457; es-Sihrindî, *Târîh-i Mübârekşâhî*, s. 21-23; Esterâbâdî, *Târîh-i Fîrişte*, s. 240-243; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 31-32; Kadı Ahmed Tetevî ve Asıf Han Kazvinî, *Târîh-i Elfî*, C. VI, s. 3844; Ayrıca bkz. Hondmîr, *Hâbibü's-Siyer...*, C.II, s. 619-620; M. A. Ahmet, a.g.e., s.

Sultan Raziye, diğer Türk emirleri ile irtibat sağlayarak, bu isyankâr melikleri etkisiz hale getirmeye çalıştı. Bu esnada Melik İzzeddîn Muhammed Salarî ile Melik İzzeddîn Kebir Han, gizlice sultan tarafına geçtiler. Melik Kuçi ile kardeşi Fahreddîn tutsak edildikleri yerde, Melik Canî ile Nizâmü'l-Mülk Cüneydî ise kaçış güzergâhları üzerinde yakalanarak öldürüldüler. Sultan Raziye, bu sıkıntıdan kurtulduktan sonra, Nizâmü'l-Mülk Cüneydî'nin naipliği görevinde bulunan Hâce Mühezzebi, “Nizâmü'l-Mülk” unvanıyla *vezirlik* görevine getirdi. Melik Seyfeddîn Aybek Behtu (بهتو)’yu “*Kutluğ Hân*” unvanıyla *niyâbet-i leşker/ordu vekili* tayin etti. Melik Kebir Han’a Lahor iktâ olarak verildi. Lekhenevî’den Deyul (ديول)’a kadar olan bölgelerdeki emirler ile melikler de Sultan Raziye’ye bağlılık bildirdiler. Melik Aybek Behtu’nun vefat etmesinin ardından *niyâbet-i leşker* görevine Melik Kutbeddin Hasan Gurî getirilerek, Renthenbur (رنتهنبور) bölgesine gönderildi. Bu esnada Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin (ايتگين) *emir-i hacib*, Melik Cemâleddîn Yakut *emir-i ahur* görevlerine tayin edildiler. Bilhassa Sultan Raziye’nin Yakut’a gösterdiği yakınlık Türk emir ve meliklerini rahatsız etti⁸.

Türk emir ve meliklerini rahatsız eden bir diğer gelişme ise Sultan Raziye’nin kadın kıyafeti giymeyi bırakarak, erkek kıyafeti giymesi ve yüzünü örtmemesi idi. Söz konusu bu durum halk tarafından da bizzat görüldü. Bu sıralarda Sultan Raziye bir taraftan da Kalyur (كاليور) tarafına ordu sevk etti. Burada *emir-i dâd/yargı memuru* olarak görev yapan Ziyâeddîn Cüneydî ile kalede bulunan ileri gelenler kuşatma karşısında, kaleden çıkarak,

188-190; Konukçu, a.g.m., s. 391-393; M. A. Ahmet, a.g.e., s. 188-190; Cönce, “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, s. 701-703.

⁸ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsırî*, s. 458-459; es-Sührindî, *Târîh-i Mübârekşâhî*, s. 24-26; Esterâbâdî, *Târîh-i Firişte*, s. 243-244; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 32; Ayrıca bkz. Hondmîr, *Hâbibü’s-Siyer...*, C.II, s. 620; Konukçu, a.g.m., s. 393-394; M. A. Ahmet, a.g.e., s. 188-190; Cönce, “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, s. 701-703.

Delhi tahtına bağlılık göstereceklerini bildirdiler. Sultan, Kalyur'daki meseleyi çözüme kavuşturduysa da bu defa da Lahor ıktâsını elinde bulunduran Melik İzzeddîn Kebir Hân isyan etti. Bunun üzerine sultan hemen bölgeye ordu sevk edip, sulh yoluyla isyanı sonlandırdı. Sultan, Melik Karakuş'un idaresinde bulunan Multan'ı Kebir Hân'ın kontrolüne bıraktı. Ancak Sultan Raziye'nin hâkimiyetine karşı isyanlar bir türlü sonlanmıyordu. Bu defa da Teberhende ıktâsını elinde bulunduran Melik Altuniyye, Delhi'de bulunan emirlerin kendisine destek olmasıyla isyan çıkardı. Sultan, bu isyanı sonlandırmak için merkezdeki ordu birlikleriyle Teberhende tarafına gitti. Sultan, bu bölgeye ulaştığı sırada, Türk emirler Cemâleddîn Yakut'u öldürüp, Sultan Raziye'yi Teberhende Kalesi'nde tutsak ettiler⁹.

Melik Altuniyye, Sultan Raziye ile nikâh kıyarak, Delhi tarafına asker sevk etti. Melik İzzeddîn Muhammed Salarî ile Melik Karakuş başkentten onların yanına geldiler. Bu esnada Sultan Muizzeddîn, tahtta otururken, *emir-i hacib* mevkiinde bulunan İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin şehit olduğu için Bedreddîn Sunkur Rumî, bu göreve tayin edildi. Sultan Muizzeddîn, Delhi'den ordu birliklerini Sultan Raziye ve Melik Altuniyye üzerine sevk edip, yenilgiye uğrattı. Bir süre sonra her ikisi de şehit edildiler¹⁰. Görüldüğü üzere Sultan Kutbeddîn Aybek'in gulâmı olarak görev yapan ve zaman içerisinde azat edilerek, onun damadı ve evlatlığı konumuna ulaşan Sultan Şemseddîn ve halefleri

⁹ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsirî*, s. 460-461; İsmâî, *Fütûhu's-selâtin*, s. 132-136; es-Sihriñdî, *Târîh-i Mübârekşâhî*, s. 26-27; Esterâbâdî, *Târîh-i Firişte*, s. 244-245; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 32; Kadı Ahmed Tetevî ve Asif Han Kazvinî, *Târîh-i Elfî*, C. VI, s. 3846, 3859-3860; Ayrıca bkz. Hondmîr, *Hâbibü's-Siyer...*, C.II, s. 620; M. A. Ahmet, *a.g.e.*, s. 192-198; Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 285.

¹⁰ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsirî*, s. 462; Esterâbâdî, *Târîh-i Firişte*, s. 244-245; Nizâmeddîn Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, s. 32; M. A. Ahmet, *a.g.e.*, s. 192-198; Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 285.

döneminde hanedan içerisinde Türk emir ve melikleri önemli rol oynamışlardır. Özellikle Sultan Raziye'nin bir kadın olarak tahta çıkışına ve ardından da onun *emir-i ahur* olarak tayin ettiği Cemâleddin Yakut Habeşî'ye karşı açık tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bu çalışma ile de bu Türk emir ve melikleri hakkında bilgi verilerek, kökenleri, görev yaptıkları makamlar, hanedân içerisinde yaşanan gelişmeler karşısında aldıkları vaziyet ortaya konmuştur.

Sultan Şemseddin İltutmuş ile Sultan Raziye çizgisindeki gelişmeler devletin geçirdiği dönüşüme işaret etmektedir. İbn Haldun, devletin katlandığı hal ve geçirdiği devreleri ele aldığı bahsinde, devlet için beş hayat devresini ortaya koymaktadır. **İlk devreyi** “*zafer ve maksatlara erişme, karşı koyanları kovma, devlet ve tahta sahip olma ve önce hükümet sürmüş olanların elinden devleti çekerek alma çağı*”, **ikinci devrede** “*asabiyyet eskisi gibi korunur. Devlet başkanı bu devrede köleler edinmeye ve ihsaniyle adamlar besleyerek onları kendisine yardımcı yapmaya önem verir, bunların sayılarını çoğaltır. Bundan maksadı devleti kendisiyle paylaşan ve devlette hükümdarın kendi hissesi nispetinde payları bulunan mensup olduğu uruğ ve boyları hakir düşürdüğü*” dönem olarak nakleder. **Üçüncü devreyi** ise, “*insanın tabiatıyla meyl ettiği devletin servet ve meyvelerinden faydalanmak, feragat ve rahatlık çağı*”dır. **Dördüncü devre** “*kanaat ve barışla yaşama çağı olup, hükümdarlar bu çağda kendilerinden önce gelip geçen hükümdarların eserlerini kendilerine örnek edip benzerleri olan hükümdarlarla barış üzere yaşarlar, onların izlerini karış karış kollayarak onların yolundan bir yana sapmazlar*”. **Beşinci devre** “*israf ve saçıp dağıtma çağı*”dır¹¹.

¹¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B., İstanbul, 1990, C. I, s. 444-447. İbn Haldun'un bu tespitleri ışığındaki durumu, Y. H. Bayur, Kırklar Meclisi özelinde şu şekilde naklederek, durumu daha vazih hale getirir.

İbn Haldun'un naklettiği bu devrelerden özellikle ilk iki devre, Türk emirlerinin ortaya koydukları durumla adeta özdeşleşmektedir. Sultan Şemseddin İltutmüş döneminde Türk emirlerin hanedan içerisindeki etkin pozisyonları, Sultan Raziye'nin tahta çıkmasıyla birlikte sonlandırılmak istenmiş ve Sultan Raziye Habeş asıllı Cemâleddin Yakut'u Türk emirlerinin üstünde bir mevki olan *emir-i ahurluk* makamına tayin etmiştir. İbn Haldun, devlete dair ortaya koyduğu teorik zemininde, bu durumu hükümdarın ululuğu kendi şahsında görerek akrabalarını devlet işlerinden uzaklaştırdığı ve kendi neslinden olmayan kimselerden yardımcıları aramaya mecbur kaldığı şeklinde ifade etmiştir¹². İbn Haldun'un bu tespiti ışığında bakıldığında, Şemsiler Hânedanı ve Sultan Raziye döneminde de, Türk emirlerinin etkinlik alanı daraltılmaya çalışılmıştır. Yukarıda işaret edildiği üzere Raziye, hanedanın ve devletin, kan bağından/nesepten

“Raziye devrinde bunlarla İletmiş soyundan sultanlar arasında başlayan uğraş bu soy tahtta durdukça süregidecektir. Genel olarak sultanlar, tıpkı Raziye'nin yapmak istemiş olduğu gibi, 'Kırklar'ın veya Türk bey ve valilerinin nüfuzunu kırmak ve hatta onları yok etmek amacını güden bir sürü deneme ve uğraşta bulunacaklar ve bunlardan bazılarını öldürüleceklerdir. Ancak bir yandan kendileri bu işi başaracak güç ve çapta kimseler olmadıkları, öbür yandan da devletin genel menfaatlerinin bunu gerektirmediği için bu işi başaramayacaklar ve hep kendileri yanacaklardır. Böylelikle Raziye'den sonra iki sultan daha tahttan indirilecek ve öldürülecektir. Bu yapılırken onların, beyleri ve genel olarak Türkleri yok etmek tasarısını kurmuş oldukları sebep olarak ileri sürülecektir. Tabakat-ı Nasrî'de görülen bu sebebe, bunda şişirme de olsa inanılabilir, çünkü mutlakiyet isteyen hükümdarların buna mani olmaları yok etmeye uğraştıkları bütün tarih boyunca görülmüştür. Osmanlı padişahlarının da kendilerine Türk'ten başkalarından muhit edinmeye çalışmış oldukları da herkesçe bilinen bir yöndür”. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, T.T.K., Ankara, 1987, C. I, s. 285-286.

¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, C. I, s. 445. İbn Haldun'un sunduğu bu teorik zeminin Selçuklular ve Osmanlılar özelindeki durumunu görmek bakımından bkz. Altan Çetin, *Haldunnâme (İbn Haldun'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek)*, Lotus, Ankara, 2012.

intisaba/sebebe geçişine zemin hazırladıysa da, Türk emirlerinin vaziyet alışları karşısında başarılı olamamıştır. Önce mücadeleye girişip, netice elde etmeye çalıştıysa da sonunda hayatını kaybetmiştir.

1. Bendegân- Çihilgânî Türk Neyi İfade Eder?

Aslına bakılırsa *Bendegân-ı Türk Çihilgânî* (بند گان ترک) adlandırmasının ne zaman ortaya çıktığına dair durumu Salim Cöhçe¹³ ele alıp tartışmıştır. İlk olarak Berenî, eserinde bunu ortaya koyarak Sultan Gıyâseddîn Balaban bahsinde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda Sultan Balaban'ı Şemsi Kölelerinden (بند گان شمسي) birisi olarak zikretmekte ve ardından da onun azat edilmiş olan Kırk Türk köleden birisi olduğunu kaydetmiştir. Berenî, Kırk Türk kölesinin rollerine dair verdiği bilgilerde, özellikle Sultan Şemseddîn'in vefat etmesinin ardından hanedan içerisinde başgösteren taht kavgaları nedeniyle, bu Türk kölelerin etkin rol oynadıklarını belirtmiştir. Sultan Şemseddîn'in vefatının ardından on yıl boyunca dört evladı arasında padişahlık konusu ve taht kavgaları durmadı. Bu süreçte Türk köleleri ki genel adları *çihilgani* olarak biliniyor ve söyleniyordu. Yine bu dönemde devlet işleri onların kontrolü altındaydı. Aslına bakılırsa bu Türk köleler her birisi kendi başına hareket etmeye başlamışlardı¹⁴. Aşağıda teferruratına işaret edilecek kısımlarda bu meliklerin görev alanları ve yaptıkları işler sistematik bir işleyişin varlığına işaret eder.

2. Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türk Emirleri Kimlerden Oluşuyordu?

¹³ Salim Cöhçe, "Delhi Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Kırk Kölesi: Çihilgânîlerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III, Türk Tarihi*, C. 1, İstanbul, 1985, s. 175-186.

¹⁴ Berenî, Ziyâeddîn, *Târîh-i Firûzşâhî*, Tash. Mevlevî Seyyid Ahmed Han Sahib, Captain W. Nassau Lees, Kalküta, 1862, s. 25, 28-29.

Burada Cüzcanî'nin *Tâbâkât-ı Nâsırî* adlı eserinin melikler bahsinde adı geçen isimler ile Şemsî Melikleri adı altında verilen kısımdaki isimler, Sultan Şemseddîn öncesi ve halefleri döneminde Delhi ve civar bölgelerde önemli rol oynamış Türk emir ve meliklerinin varlığına önemli bir delildir. Cüzcanî'nin Sultan Şemseddîn İltutmuş'un melikleri bahsinde ismini zikrettiği melikleri Tablo-1'den, Şemsî Meliklerinin genel isimlerini ise Tablo-2'den görmek mümkündür¹⁵:

Sıra	Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Melikler Dairesi
1	Melik Togan(*)
2	Melik Nâsireddîn Miranşah b. Çavuş Halac
3	Melik İzzeddîn Bahtiyar
4	Melik Nâsireddîn
5	Melik Bidar Kulan
6	Alp Türk Nâsır
7	Melik İzzeddîn Tuğrul Bahaî
8	Melikü'l-ümerâ Sunkur Nâsırî
9	Melik Nâsireddîn İyitem Bahaî(*)
10	Melik Nâsireddîn Madîni Melik Gur
11	Melik Firûzşâh İletmiş (şehzâde-i Harezm)
12	Melik Cânî (şehzâde-i Türkistan)
13	Melik Kutbeddîn Hasan
14	Melik Gur İzzeddîn Muhammed Şah Mehdi
15	Melik İzzeddîn Hamza Abdülcelil
16	Melik İzzeddîn Kebir Han(*)
17	Melik Taceddîn Sancar Gezlik Han(*)
18	Melik Devletşah Halac
19	Melik İhtiyareddin Muhammed
20	Melik İzzeddîn Nagori

TABLO-1: İsimler için bkz. Cüzcanî, C. I, s. 450-452

¹⁵ Cüzcanî, *Tâbâkât-ı Nâsırî*, s. 450-452.

(*) şeklinde gösterilen melikler ile Şemsî Melikleri içerisinde zikredilen isimler arasındaki ayrılık dışında diğer isimler farklıdır.

Tablo-1'deki bu isimler ile Tablo-2'deki isimler arasında benzerlik ve farklıları görmek mümkündür.

Sıra	Cüzcânî'nin Şemsî Melikleri Kısmında Verdiği İsimler
1	Melik Taceddîn Sancar Gezlik Han
2	Melik Kebir Han Ayaz el-Muizzî
3	Melik Nasıreddîn İyitimir el-Bahaî
4	Melik Seyfeddîn Aybek Uçe
5	Melik Seyfeddîn Aybek (Yağantaş)
6	Melik Nusreddîn Taysi el-Muizzî
7	Melik İzzeddîn Toganhan Tuğrul
8	Melik Temr Han (تمر)
9	Melik Hindu Han Muiddeddîn Mübarek el-Hazin
10	Melik İhtiyareddîn Karakuş (Han) İyitekin/Aytekin
11	Melik İhtiyareddîn Altuniyye Teberhende (تبرهنده)
12	Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin
13	Melik Bedreddîn Sunkur el-Rûmî
14	Melik Taceddîn Sancar Kutluk
15	Melik Taceddîn Sancar Kerithan
16	Melik Bethan Seyfeddîn Aybek Hıtaî
17	Melik Taceddîn Sancar Turhan
18	Melik İhtiyareddîn Yüzbey Tuğrul Han
19	Melik Taceddîn Sancar Arslan Han el-Harezmi
20	Melik İzzeddîn Kişlü Han el-Sultanî
21	Melik Seyfeddîn Ereklî Dadbeg
22	Melik Bedreddîn Nusret Han Sunkur Sufî
23	Melik Nusreddîn Şîr Hân
24	Melik Kişlü Hân Seyfeddîn Aybek es-Sultanî
25	Uluğ Han Balaban es-Sultanî

TABLO-2: İsimler için bkz. Cüzcânî, C. II, s. 3-89.

3. Şemsî Meliklerin Adları, Kökenleri ve Görev Alanları:

3.1. Melik Taceddin Sancar Gezlik Han

Melik Tâceddîn Sancar, Sultan Kutbeddîn Aybek'in saltanat döneminde, İltutmuş tarafından Beren (برن) vilayetinden satın alındı. İltutmuş, kısa süre sonra onu, oğlu Melik Nâsıreddîn Mahmud'a bağışlayarak yetişmesini sağladı. İltutmuş, bir müddet sonra Sancar'ın devlet terbiyesi altında iyi yetiştiğini görerek, kendi özel hizmetkârlığı görevine getirerek *çaşnigîr* (yemekçi başı) olarak tayin etti. Sancar, kısa süre sonra da *emîr-i ahûr* görevine

getirildi. Bu görevlerin ardından, İltutmuş, onu önce Multan tarafına, sonra da Kehram (كهرام) ve Teberhende (تبرهنده) vilayetlerine gönderdi. Sultan Şemseddîn İltutmuş, süreç içerisinde onun hizmetinden memnun kalarak, Vezir Nizâmü'l-Mülk Cüneydî'nin Behker (بهکر) bölgesinde, Kutbeddîn Aybek'in meliklerinden Nâsireddîn Kabaca üzerine düzenlediği kuşatma harekâtına yardımcı birlik olarak gönderdi. Mücadele neticesinde Nâsireddîn Kabaca, kaçarken Sind Nehri'nde boğuldu ve ardından da Uç Hisarı ele geçirildi. Hemen ardından bölgenin tamamı Melik Tâceddîn Sancar'ın kontrolüne verildi. Sancar, bölgeyi yeniden mamur hale getirerek, bölge halkını tekrar bir araya getirdi¹⁶.

3.2. Melik Kebir Han Ayaz el-Muizzî

Melik Kebir Han Ayaz, Rûm bölgesinden gelen bir Türk olup, Sultan Şemseddîn İltutmuş'un *emir-i şikâr* olarak görevlendirdiği Melik Nâsireddîn Hüseyin'in kölesi idi. Onun Gaznin Türkleri tarafından şehit edilmesinin ardından, evlatları Hindistan'a gelerek Sultan İltutmuş'un yanında bütün kademelerde hizmet ettiler. Sultan, tam bu sıralarda Melik İzzeddîn Kebir Han Ayaz'ı onlardan satın alarak yetiştirmeye çalıştı. Kısa bir süre sonra Multan bölgesini zapt edince, Multan hisarı ile civar muhiti onun kontrolüne verdi. Hemen ardından da "*Kebir Han*" unvanını vererek, derecesini yükseltti. Halk ise onu *mengüberti* olarak adlandırmıştı. Kebir Hân, Sultan İltutmuş'un halefleri döneminde de hanedan içerisinde etkin rol oynadı. Özellikle Rükneddîn Firûz'un tahta geçmesi, Melik Canî ile Melik Kuçî'nin başlattığı isyan girişimindeki rolü ve son olarak Sultan Raziye'nin tahta oturması esnasında Muhammed Salârî'nin merkezi idareye bağlanmasına katkı sağlaması, onun bu etkinlik alanlarına işaret eden bir diğer yöndü. Bu dönemde Moğol ordusunun Mengü

¹⁶ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 4.

nezaretinde Lahor önlerine düzenledikleri harekâtı da Kebir Hân bastırdı¹⁷.

3.3. Melik Nasıreddîn İyitimir el-Bahaî تیمر البهائي

Melik Nasıreddîn İyitimir, Muizzî Sultanı Melik Bahaeddîn Tuğrul'un kölesi idi. Sultan Şemseddîn onu Bahaeddîn Tuğrul'dan satın alıp, kendi özel hizmetinde *ser-candar/muhafız alayı kumandanı* olarak görevlendirdi. Görev alanındaki başarılarından dolayı bir süre sonra Lahor ıktası ona verildi. Sultan İltutmuş, bir süre sonra, Sind, Uç ve Multan gibi bölgelere girerek, ele geçirdiği bu yerlerde de onu görevlendirdi¹⁸.

3.4. Seyfeddîn Aybek Uçe (اچه)

Sultan Şemseddîn, Seyfeddîn Aybek'i, Cemaeddîn Cubkâr adlı birisinden satın aldıktan sonra, *ser-candar* olarak görevlendirdi. Biraz zaman geçtikten sonra, sultanın beğenisini ve güvenini kazandığı için, Narnul (نارنول) eyaleti ile Beren ıktası onun kontrolüne bırakıldı. Sultan Şemseddîn, Melik Gezlik Han'ın vefatının ardından, Uç vilayetini de ona verdi. Ancak, O, sultanın vefat etmesinin ardından Uç vilayetinde birliklerini teşhiz ederek, müstakil harekete geçtiyse de bir netice elde edemedi¹⁹.

3.5. Melik Seyfeddîn Aybek (Yağantut) يغان تت

Melik Seyfeddîn Aybek Yağantut, aslen Hıtay asıllı bir Türk idi. Sultan İltutmuş, onu İhtiyareddîn Çışt Kaba'dan satın almıştı. Sultan tarafından başlangıçta *emir-i meclis* olarak görevlendirildi. Daha sonra hizmetinden memnun kalan sultan, ona, Seresti (سرستی) vilayetini ıkta olarak verdi. Sultanın fermanı üzere, o bölgede bulunan emirler, melikler ve ileri gelenlerden her kim varsa Melik Seyfeddîn Aybek'e destek vermek için harekete

¹⁷ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 5-7.

¹⁸ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 7.

¹⁹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 8-9.

geçtiler. Kısa süre sonra sultanın beğenisine mazhar olarak Bihar (بهار) ıktası da onun kontrolüne bırakıldı. Bir süre sonra Melik Alaeddin Canî'nin Lekhenevti ıktasından azledilmesi üzerine bu ıkta bölgesi de Melik Seyfeddin Aybek Yağantut'un uhdesine verildi²⁰.

3.6. Melik Nusreddîn Taysi el-Muizzî (تایسی المعزی)

Melik Nusreddîn Taysi, Sultan Muizzeddîn Muhammed Sam'ın kölesi idi. Sultan Şemseddîn döneminde Cined (جیند) ve Bervale (برواله) ıktasının kontrolü ona verildi. Hizmetlerinden duyulan memnuniyet üzerine bir süre sonra Kalyur (کالیور)'da onun kontrolüne bırakıldı. Daha sonra Behyane (بهیانہ) ile Sultankut (سلطانکوت) ıktaları da ona verildi. Kısa sürede ele geçirdiği yerlerde pek çok ganimet elde etti. Sultan Raziye döneminde de görevine devam ederek, Eved (اوده) vilayeti onun idare alanına sokuldu. Melik Canî ve Melik Kuçî muhalefet cihetiyle Delhi'ye geldiklerinde, Melik Nasıreddîn Taysi, sultanın yanında yer alarak, Eved'den destek maksadıyla Delhi'ye geldi. Ancak Melik Kuçî, ansızın onu yakalayarak tutsak etti. Bu tutsaklık halindeyken rahatsızlanan Melik Nasıreddîn Taysi kısa süre sonra hayatını kaybetti²¹.

3.7. Melik İzzeddîn Toganhan Tuğrul

Melik İzzeddîn Toganhan, Karahıtay (قره خطا) asıllı bir Türk idi. Sultan, onu satın aldıktan sonra *saki* (ساقی)/*hükümdara şarap sunan görevli* olarak görev verdi. Bir müddet bu şekilde hizmet ettikten sonra *ser-divitdar/hükümdarın yazı işleri sorumlusu* mevkiine getirildi. Daha sonra ise *çaşnigir/yemek ve sofraya sorumlusu* mevkiine, bir süre sonra yine *emir-i ahur/saray ahuru sorumlusu* mertebesine getirildi. İlerleyen yıllarda sultan tarafından Bedaun ıktası ona verildi. Melik Seyfeddin Aybek Yağantut'un

²⁰ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 9-10.

²¹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 10-13.

vefatının ardından Bihar vilayeti onun kontrolüne bırakıldı. Sultanın vefatının ardından Lekhenevti’de yapılan mücadelede başarılı olan Togan Han’a “*Büyük Tuğrul*” unvanı verildi²².

3.8. Melik Temr Han (تمر)

Melik Temr, Kıpçak/Kıfçak (قفچاق) asıllı idi. Sultan Şemseddîn, onu Melik Firûz’un kardeşi Esededdîn Menkli (منكلي)’den satın aldı. Öncelikle Melik Togan Han’ın *emir-i ahur* olarak bulunduğu dönemde onun yardımcılığına tayin edildi. Hizmetlerinin beğenilmesinin ardından Togan Han’dan sonra *emir-i ahur* oldu. Sultan Raziye döneminde Kannuc (قنوج) ıktasına tayin edildi. Yine bu dönemde sultanın fermanı üzere ordu kumandanı olarak Kalyur (كاليور) ve Malva tarafına hareket etti. Bu başarılı seferden sonra hizmetlerine karşılık Kara (كره) ıktası da onun uhdesine verildi. Bu esnada Nasıreddîn Taysi’nin vefat etmesi üzerine Evedd ıktası da onun idari sınırlarına dâhil edildi. Böylece Eved vilayetinden Tirhut (ترهت) sınırlarına kadar uzanan alan onun oldu²³.

3.9. Melik Hindu Han Muiddeddîn Mübarek el-Hazin

Sultan Şemseddîn, Hindu Hanı, Fahreddîn Isfahanî’den satın aldı. Şemsî Hanedânı’nın sonuna kadar görev alarak “*hazinedâr*” olarak çalıştı. Kendisini beğendirmesi üzerine gün geçtikçe mertebeleri arttı. Daha sonra yüzban (يوزبان) oldu. Ondan sonra da *meşâledâr* (مشعله دار)/*saray meşale sorumlusu* oldu. Daha sonra Beren vilayeti hududunda görev aldı. Sultan Kutbeddîn döneminde Mevas (مواس) kabilesi üzerine askeri seferde bulundu. İlerleyen aşamada sultan tarafından *taştîdar* (طشت داري)/*sultanın el yıkama leğenini tutan kişi* olarak görevlendirildi. Sultan Raziye ise Uç vilayeti ve kalesinde onu görevlendirdi. Sultan Muizzeddîn tahta çıkınca Calender (جالندر) havalesi de onun kontrolüne verildi.

²² Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 13.

²³ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 17-18.

Ancak o vilayetten başkent Delhi'ye döndükten sonra hayatını kaybetti²⁴.

3.10. Melik İhtiyareddîn Karakuş (Han) İyitekin/Aytekin (ایتنکین)

Melik İhtiyareddîn Karakuş İyitekin/Aytekin, Karahıtay asıllı idi. Sultan Şemseddîn, onu satın aldıktan sonra özel *sakisi* olarak tayin etti. Bir müddet hizmet ettikten sonra Berihun (بریھون) ve Derenkvan (درنکوان) ıktasına tayin edildi. Birkaç yıl sonra Teberhende'deki halisa bölgelere *şihne/sorumlu* oldu. Sultan, daha sonra Multan ıktasını da ona verdi. Kebir Han'dan sonra onun lakabı *Karakuş Han* oldu. Sultan Raziye döneminde Behyane vilayetinin kontrolü uhdesine verildi. Karakuş Han, bir müddet o tarafta kaldı. Sultan Muizzeddîn döneminde ise kontrolü altındaki bölgelerle birlikte doğrudan başkente bağlandı. Sultan Alaeddin döneminde ise *emir-i hacib/protokol işleri* sorumluluğu makamına getirildi²⁵.

3.11. Melik İhtiyareddîn Altuniyye Teberhende (تبرهنده)

Sultan Şemseddîn İltutmuş'un büyük meliklerden birisi olup, ilk olarak *şarabdarlık* görevine tayin edildi. Bir müddet sonra devlet işlerindeki kabiliyeti görülerek, *çetrdârbaşı/hükümdarın saltanat şemsiyesini taşıyan görevli* yapıldı. Sultan Şemseddîn döneminin son bulmasıyla birlikte Sultan Raziye döneminde, önce Beren ıktası daha sonra Teberhende ıktası onun oldu. Cemaleddin Yakut Habeşî, Sultan Raziye tarafından taltif edilince, Melik İhtiyareddîn Altuniyye ile *emir-i hacib* Melik İhtiyâreddîn İyitekin/Aytekin, ittifak kurarak, sultana karşı muhalefet ortaya koydular. Özellikle İhtiyareddîn Altuniyye, Teberhende Kalesi'nde gizlice isyan çıkardı. Sultan Raziye, bu gelişmeden haberdar olur olmaz, hemen Teberhende tarafına orduyla birlikte hareket etti. Bu

²⁴ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 18-19.

²⁵ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 19.

sırada emirler ile melikler de başkentte toplandılar. Hemen ardından da Sultan Muizzeddîn, Delhi’de tahta çıktı. İhtiyareddîn Altuniyye bu esnada Sultan Raziye’yi tutsak altına almıştı. Yine bu sıralarda Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin vefat ettiği için Bedreddîn Sunkur Rumî *emir-i hacib* olmuştu. Melik İhtiyareddîn Altuniyye ise Sultan Raziye’yi Teberhende’den çıkararak askerleri topladı. Ancak kısa süre sonra İhtiyareddîn Altuniyye, Mansurpûr (منصورپور) tarafında yakalandı ve hemen ardından da o bölgede vefat etti²⁶.

3.12. Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin (ایتکین)

Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin, Karahitay asıllı idi. Sultan Şemseddîn, onu Emir Aybek Senami (سنامی)’den satın aldıktan sonra, her mertebede kendisine hizmet etmesini sağladı. İlk olarak *ser-candar* mevkiinde görevlendirdi. Bir süre sonra kabiliyetleri görülünce Mansurpûr ıktası uhdesine verildi. Görev alanlarındaki başarılarından dolayı bir süre sonra başkente çağrılarak tahtın yanında hizmet etmesinin önü açıldı. Daha sonra Bedaûn ıktası da onun idaresine bırakıldı. İlerleyen süreçte mertebesi yükseltilerek *emir-i hacib* mevkiine getirildi. Sultan Raziye’nin Cemaleddîn Yakut Habeşi’ye olan yakınlığı sebebiyle Tacik, Gur ve Türk emirler ile meliklerin hepsi merkezi idarenin hizmetinden ayrıldıkları sırada, Melik İhtiyareddîn İyitekin/Aytekin de önemli rol oynadı²⁷.

3.13. Melik Bedreddîn Sunkur el-Rûmî

Bedreddîn Sunkur, Rûm bölgesinden gelen birisiydi. Sultan Şemseddîn, onu satın aldıktan sonra ilk olarak *taştdâr* olarak görevlendirdi. Bir müddet sonra *Behledâr* (بهله دار)/*hükümdarın av eldiveni sorumluluğu* görevine ve hemen ardından da *şihne-i zorradhâne* (زرادخانه)/*silahhane sorumlusu* mevkiine

²⁶ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 20-22

²⁷ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 22-23.

getirildi. Daha sonra *naib-i emir-i ahur* makamına tayin edildi. Sultan Raziye döneminde Bedâûn ıktası ona verildi. Sultan Muizzeddîn ise kendi döneminde, İhtiyâreddîn İyitekin/Aytekin'in vefat etmesi üzerine Bedreddîn Sunkur'u Bedaun ıktasından isteyerek, *emir-i hacib* yaptı. İhtiyâreddîn Altuniyye ile Sultan Raziye, Delhi'ye azimet ettikleri sırada, Bedreddîn Sunkur Rumî de o fitneyi def etmek için başarılı işler yaptı. Kısa bir süre sonra onunla Hâce-i Nizamü'l-Mülk Mühezzebiddîn arasında fikri anlaşmazlığa dayalı olarak nifak çıktı. Vezir Hâce Mühezzebiddîn durumu sultana bildirdikten sonra, sultan onu Bedaun ıktasına gönderdi. Kısa bir süre sonra tutsak edildi ve hemen ardından da vefat etti²⁸.

3.14. Melik Taceddîn Sancar Kutluk (قتلک)

Melik Taceddîn Kutluk, Kıpçak asıllı birisiydi. Sultan Şemseddîn, onu Hâce Cemâleddîn Neriman'dan satın aldı. İlk olarak *ser-candar*, bir müddet sonra da *şihne-i ahur* oldu. Her mertebede sultana hizmet ettikten sonra onun vefatının ardından, Sultan Raziye'nin tahta çıkmasıyla Beren (برن) ıktâsı'na atandı. Hemen ardından da kumandan olarak Kalyur tarafına gönderildi. Sultan Muizzeddîn ile Sultan Alaeddîn dönemlerinde de hizmetlerine sadık bir şekilde devam etti²⁹.

3.15. Melik Taceddîn Sancar Kerthan (کرت خان)

Melik Kerthan, Kıpçak asıllı bir Türk idi. Hâce-i Mühezzebiddîn'in vefat etmesinin ardından Melik Kert Han *şihne-i pil* oldu. Ondan sonra da *ser-candar* mevkiine getirildi. Bir süre sonra Beren ıktâsı ile Eved ıktası ona verildi. Bu bölgelerde pek

²⁸ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 24-25.

²⁹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsiri*, C. II, s. 25-26.

çok gaza ve cihat faaliyetlerinde bulundu. Bihar vilayeti civarına giderek buraları yağma ve talan etti. Burada da hayatını kaybetti³⁰.

3.16. Melik Bethan (بيت خان)/? Seyfeddîn Aybek Hıtâî

Melik Seyfeddîn Buthan Aybek Hıtayi, Sultan Şemseddîn tarafından satın alınmasının ardından, ilk olarak *candar* mevkiine getirildi. Sultan Alâeddîn döneminde de *ser-candar* olarak görevini sürdürdü. Ayrıca Kehram (كهرام) ve Samane (سامانه) ıktası da kendisine verildi. Daha sonra Beren de onun uhdesine havale edildi. Başkent'ten kumandan olarak Uç, Multan bölgelerine tayin edildi. Bir müddet sonra da *vekilder/saray görevlilerini baş sorumlusu* olarak tayini yapıldı³¹.

3.17. Melik Taceddîn Sancar Turhan

Melik Taceddîn Sancar Turhan, Kerh bölgesine mensup idi. Sultan Şemseddîn tarafından satın alınmıştı. Sultan Muizzeddîn döneminde *emir-i ahur* oldu. Sultan Nasireddîn döneminde *naib-i emir-i hacib* görevine tayin edildi. Kısa süre sonra da *emir-i hacib* oldu. Hemen ardından da *Cehencihane* (جهنجهانه) onun ıktası oldu. *Uluğ Han-ı azam* Nagor (ناگور) tarafına gidince Melik Taceddîn Sancar Turhan, onun hizmetine girdi. Kesmend (كسمند), Mendyane (مندیانه) de ona ıкта olarak verildi. Uluğ Han'ın merkezi idareye bağlanmasıyla birlikte o da başkente geldi ve Beren ıktası onun oldu. Kısa süre sonra da *vekil-der* olarak tayin edildi. Bedaun ıktasının ona verildiği sıralarda Melik Kutluğ, merkezi idarenin aleyhine hareket ederek, Bedaun'u zapt etti. Bunun üzerine Melik Turhan ve başkent ordu birlikleri harekete geçerek onun üzerine yürüdüler. Bunun dışında onun diğer bazı faaliyetleri de oldu³².

3.18. Melik İhtiyareddîn Yüzbey Tuğrul Han

³⁰ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 27.

³¹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 28.

³² Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 28-29.

Melik İhtiyâreddîn Yüzbey, Kıpçak asıllı olup, Sultan Şemseddîn'in kölelerinden idi. İlk olarak *nâib-i çaşnigîr* olarak görev aldı. Sultan Rükneddîn Firûz Şâh döneminde ise *emir-i meclis* işleri de ona havale edildi. Kısa süre sonra da *şihneği-i pilan* oldu. Sultan Raziye döneminde *emir-i ahur* mevkiine getirildi. Sultan Muizzeddîn tahta çıkınca Melik Karakuş ile birlikte sultanın yanında yer almayı tercih etti. Sultan Alaeddîn tahta çıktığı sırada ise Teberhende ıktası onun uhdesine verildi. Daha sonraları ise Kannuc, Eved ve Lekhenevtî onun kontrolü altına bırakıldı³³.

3.19. Melik Tâceddîn Sancar Arslan Han el-Harezmî

Sultan Şemseddîn, Melik Tâceddîn Sancar Arslan Hân el-Harezmî'yi İhtiyarü'l-Mülk Ebû Bekir Habeşî'den satın almıştı. İhtiyarü'l-Mülk ise onu Aden ve Mısır tarafından getirmişti. Harezm emirlerinden idi. Sultan, onu satın aldıktan sonra *hassadâr* (خاصه دار) olarak tayin etti. Bir müddet bu şekilde sultana hizmet ettikten sonra onun vefatının ardından, Sultan Raziye döneminde *çaşnigîr* oldu. Bir müddet sonra da Balaram (بلارام) ıktâsını kontrolüne aldı. Daha sonra *vekil-der* görevini üstlendi. Melik Şîr Han'ın Türkistan tarafından Teberhende bölgesine geldiği sırada ona karşı koyan Sancar Arslan Han oldu. Kutluğ Han'ın Evedd ve Kara üzerine düzenlediği seferleri püskürten de o oldu³⁴.

3.20. Melik İzzeddîn Kişlû Han es-Sultanî

Melik İzzeddîn Balaban, Kıpçak asıllı idi. Sultan, onu Mendur (مندور) Hisarı yakınlarında bir tüccardan satın almıştı. İlk olarak *saki* olarak görev aldı. Bir müddet sultana bu şekilde hizmet ettikten sonra Güvâlyar'da *şarabdar* oldu. Sonra Berhemun (برهمون) ıktası ile Beren'de ona verildi. Sultan Şemseddîn döneminin sona ermesiyle başını Melik Canî ile Melik Kuçî'nin çektiği muhalif Türk asıllı emirlerle mücadele etti. Bu mücadelede

³³ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 30-33.

³⁴ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, s. 33-35.

Melik Balaban, muhaliflerin eline düşüyse de kurtulmayı başarıp, Sultan Raziye'den saygı ve ikram gördü. Daha sonra Sultan Muizzeddîn döneminde de hizmetlerine devam etti. Sultan Muizzeddîn ile Türk emirleri arasındaki muhalif ortamda da görevine devam etti. Sultan Alaeddîn ile Sultan Nasıreddîn döneminde de görevlerini aynı şekilde sürdürdü³⁵.

3.21. Melik Seyfeddîn Ereklı Dadbeg

Melik Seyfeddîn Ereklı Dadbeg Aybek, Kıpçak asıllı birisi idi. Sultan Şemseddîn ve Sultan Raziye döneminde görevlerde bulundu. Sultan Muizzeddîn döneminde de *emir-i dad/yereldeki adalet sorumlusu* olarak görevini devam ettirdi. Sultan Nasıreddîn döneminde Belul (بلول) ile Kâme (كامه) ıktaları onun kontrolüne bırakıldı. Bir müddet sonra da Beren vilayeti ona verildi³⁶.

3.22. Melik Bedreddîn Nusret Han Sunkur Sufî

Melik Nusret Han Sunkur Sufî, Rum asıllı idi. Sultan Şemseddîn'in gulamlarından birisiydi. Sultanların her birisi döneminde her mertebede hizmet etti. Alaeddîn Mesud döneminde Türk emirleriyle birlikte hareket edip, Vezir Hâce Mühezzebidîn'i şehit ettiler. Bu melik de o kavgada yer alanlardan birisi idi. Daha sonra *emir-i Kul* (كول) oldu. Sultan Nasıreddîn döneminde ise Behyane (بهينه) vilayeti iktâ olarak verildi³⁷.

3.23. Melik Nusreddîn Şîr Hân

Melik Şîr Han da, Sultan Şemseddîn'in gulamlarından birisi idi. Sultanın yanında pek çok hizmette bulundu. Sultan Alâeddîn Mesud (1242-1246), Moğol ordu birliklerini dağıtmak için harekete geçtiğinde, Teberhende ve Lahor ıktasını ona verdi. Karluklar (قرلغان), Multan'ı Melik Balaban'ın elinden aldığı sırada,

³⁵ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsırî*, C. II, s. 36-40.

³⁶ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsırî*, C. II, s. 40-42.

³⁷ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsırî*, C. II, s. 42-43.

Teberhende'deki birlikleri Multan'a götürüp, burada Karlukları mağlup etti. Hemen ardından da Melik İhtiyareddîn Keriz (کریز) orada kaldı. Bir müddet sonra onunla Melik Balaban arasında, civar bölgelerdeki hadiselerden ötürü husumet çıktı. Mücadele neticesinde Uç Hisarı Melik Balaban'ın elinden çıktı. Ardından da tüm Sind vilayeti onun tarafından zapt edildi. Melik Azam Uluğ Han, orduları Nagor tarafına götürdü. Melik Şir Han ise Türkistan tarafına giderek, Moğollar'dan Mengü Hân'a bağlandı. Lahor tarafı ve civarı ise Melik Celâleddîn Mesud Şah b. es-Sultan'a bağlandı. Bir süre sonra her ikisi arasında da mücadele yaşandı ve Teberhende Melik Şir Hân'ın eline geçti. Belli bir müddetten sonra Kul, Behyane, Balaram, Calisîr (جليسير) Mehaven ile Kalyur Kalesi onun kontrolüne bırakıldı³⁸.

3.24. Melik Kişlü Hân Seyfeddîn Aybek es-Sultanî

Melik Kişlü Han Aybek, Han-ı azam Uluğ Han'ın kardeşi idi. Onların aslı İlbari Hanları (خانان البري)'na uzanmaktaydı. Moğollar, Türkistan memleketleri ile Kıpçak kabilelerini istila ettikleri sırada Moğolların önünden kaçarak göç ettiler. Ancak bir süre sonra Moğollara esir düştüyse de tüccarlar tarafından satın alındı. İhtiyareddîn Ebû Bekir Habeş, onu tüccarlardan satın alarak Delhi'ye getirdi. Sultan Şemseddîn İltutmuş da onu bu melikten satın aldı. Melik Kişlü Han, bir süre sultanın özel hizmetinde yer aldıktan sonra Sultan Raziye ve Sultan Muizzeddîn dönemlerinde de *ser-candar* olarak görev aldı. Sultan Alaeddîn döneminde *emir-i ahur* görevine getirildi. Sultan Nasireddîn döneminde ise *emir-i hacib* oldu³⁹.

³⁸ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsirî*, C. II, s. 43-44; Berenî, Şir Hân'ın, Melik Balaban (Sultan Gıyâseddîn Balaban)'ın amcasının oğlu olduğunu belirtir. Hemen ardından da onun Sultan Şemseddîn İltutmuş'un büyük kölelerinden birisi olarak bulunduğunu ortaya koyar. Berenî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*, s. 64-65.

³⁹ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsirî*, C. II, s. 45-47.

3.25. el-Hakan el-Muazzam (el-Han el-Azam) Bahaî el-Hak ve'd-Dîn, Uluğ Han Balaban es-Sultanî

Hakan-ı azam Uluğ Han-ı azam Balaban, İlbari Hanları'ndan idi. Melik Şir Han'ın babası ile Melik Balaban'ın babası kardeş idi. İlbarılar, Türkistan'da Türk kabileleri arasında çok meşhurdu. Melik Balaban, Moğol İstilasını neticesinde kendi akrabaları ve beraberindekilerle Türkistan'dan ayrılmasının ardından önce Bağdat'a akabinde de Gücerat'a götürüldü. Burada Hacı Cemaleddin Basri tarafından satın alındıktan sonra başkent Delhi'ye götürüldü. Daha sonra diğer birkaç Türk ile birlikte Sultan Şemseddin'in hizmetine getirildiler. O *hasedârı* olarak görev alırken, kardeşi Kişlü Han da *emir-i hacib* oldu. Sultan Rükneddin tahta çıkınca başkentteki Türkler arasında Hindistan tarafına hareket etti⁴⁰.

Hindistan'da Memlûk yapısına dair nakledilen bu bilgiler, Kâzım Yaşar Koprıman'ın Abbasi Halifelerinin nüfuz alanlarını genişletmek için “*memlûk*” sistemine başvurdukları tespitini düşündürmekle birlikte, uygulamanın benzerliğinin Delhi'de görülmesi ve yönetimin merkezine, işaret edildiği üzere, liyakatı koymaları işleyişteki benzerliğe de işaret etmektedir. Özellikle haklarında bilgi verilen meliklerin durumuna bakıldığında da oldukça bilinçli olarak seçilmiş oldukları bir sistemin ürünü oldukları görülmektedir⁴¹. Bu çalışmayla birlikte de bu meliklerin kimlerden oluştuğu ortaya konarak, olası kırk kişilik listeye dair bir çıkarım sunulmuştur. Tabakat'ı Nâsırî'nin tashihini yapan Raverty, Sultan Şemseddin döneminde görev alan melikleri, kadıları, emirleri ve şehzadeleri sıraladığı kısımlarda birçok ismi

⁴⁰ Cüzcanî, *Tabakat-ı Nâsırî*, C. II, s. 47-49.

⁴¹ Kâzım Yaşar Koprıman, “Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)”, *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman Makaleleri*, Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, s. 56; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, C. 2, s. 459-465.

zikretmekle birlikte tam olarak 40 kişinin kimlerden oluştuğunu belirtmemiştir. Görev alanlarından ve kökenlerinden de görüldüğü üzere, Türk asıllı kimselerden oluşan bu grup, hem döneminde edindikleri vazifeler ve belirleyicilikleri hem de Sultan Gıyâseddîn Balaban özelinde bakıldığında belirgin bir etkinlik oluşturduklarını faaliyetlerine bakarak söylemek mümkün gözükmektedir⁴².

Berenî'nin Sultan Şemseddîn ile alakalı naklettiği şu hususta oldukça önemlidir. Cemâleddîn Mezruk (مرزوق)'a Kannuc bölgesinin idaresi verildiği sırada, orada niyâbet görevinde bulunan Hace-i Aziz, bu duruma olan tepkisini dile getirince, Sultan Şemseddîn, vezir Nizâmü'l-Mülk Cüneydî'yi huzuruna çağırarak, Cemâleddîn Merzuk'un teftiş edilmesini istedi. Teftiş neticesinde onun neslinin iyi olmadığı ortaya çıktı. Buna rağmen vezir, onun iyi bir yazısının olduğunu ve tahririnin gayet güzel olduğunu raporunda bildirdiyse de, sultan sanatkârlık için bunun olabileceğini ancak devlet için nesli iyi olmayanların, devleti rezillîğe düşürebileceğini ifade etmiştir. Sultan hemen ardından da ferman yayımlayarak, uhdedârlardan tüm hocalara, mutasarrıflara, müşriflere ve beridlere varıncaya kadar tamamının dosyalarına bakılmasını ve kaç tanesinin işbaşında olduğunun ortaya çıkarılması istedi. Neticede otuz üç kişinin tezkiredeki isimlerine bakılarak kölelikten azledilmeleri sağlandı. Bu esnada Melik İzzeddîn Salarî ile Melik Kutbeddîn Hasan Gurî'den birisi *barbek* (باربک) diğeri *vekilder* (وکیلدر) idiler. Sultanın yanına arz edildiklerinde ferman hükmünce görevlerini yerine getirdikleri için kölelikten azledildiler⁴³.

Yine Berenî, Şemsilerin büyük kölelerinin halk ve hanlar arasında darb-ı mesellere dahi konu olduğunu nakleder. Her bir vilayetin melikler elinde mamurlaştığını belirtir. Ayrıca Berenî,

⁴² S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, T.T.K., Ankara, 2006, s. 294.

⁴³ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 38-39.

Sultan Gıyâseddîn Balaban'ın kendi saltanatı döneminde Temr Han, Adil Han gibi diğer eski Şemsi kölelerine görev verip, koruduğunu nakleder⁴⁴. Bayur'un da işaret ettiği üzere Hindistan'ı Moğol akınlarından korumak gibi önemli bir misyonu da yerine getiren Müslüman Türklerin ileri gelenleri olan *kırklar* iç fitne ve kargaşalıklara rağmen Moğollara karşı etkin mücadelede bulunmuşlardır. İşaret edildiği üzere Sultan İltutmuş'un halefleri onların direncini kırmaya çalışmışlardır. Ancak bu *Kırklar Meclisi* üyeleri Türk egemenliğini yok etmek isteyenlere rağmen sabırla mücadelelerini devam ettirip, Şemsi Hânedânı sonrası Balaban Hanedanı'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlar ve hayatta kalanları görevlerini başarılı şekilde bu dönemde de sürdürmüşlerdir⁴⁵.

Sultan Şemseddîn İltutmuş ve halefleri döneminde etkinliklerini devam ettiren Türk emir ve melikler, özellikle Sultan Raziye'ye karşı vaziyet alışları ile birlikte, devlet içerisindeki belirleyiciliklerini göstermişlerdir. Bizatihi Cüzcanî'nin etraflıca ortaya koyduğu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Gur Hânedânı ile Sultan Kutbeddîn Aybek döneminde de görev almış olan bazı emir ve meliklerin yanı sıra bizzat Sultan Şemseddîn'in kendisinin de satın aldığı ve azat ettiği memlûklar olmuştur. Sultanın bunları azat etmesiyle birlikte melik ve emir rütbesine yükselmişlerdir. Ortaya konulduğu üzere *emir-i ahur*, *taştdâr*, *ser-candâr* vb. görevlere tayin edilmişlerdir. Sultan Kutbeddîn Aybek sonrası kısa süreli yaşanan belirsizlik ve karışıklık esnasında ileri gelen devlet adamlarının onayı ve ittifakıyla Delhi tahtına çıktığı ifade edilen Sultan Şemseddîn'in bu konuma ulaşmasında, *nesep/kan bağı* irtibatının etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Sultan Kutbeddîn Aybek sonrası önce kısa süreliğine oğlu Aram Şah,

⁴⁴ Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, s. 45.

⁴⁵ Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 287.

onun ardından da Aybek'in damadı olan ve "oğlum" diye hitap ettiği İltutmuş'un tercih edilmesi alelade bir tercihten öte, irtibatın ve liyakatın ön planda tutulduğuna işaret eder.

Ele alınan hususlar neticesinde Delhi Türk Sultanlığı'nda Türk asıllı emir ve meliklerin pek çok kademede, Türk sultanlarına hizmet ettikleri ortaya çıkmıştır. İşaret edildiği üzere görev alanlarının oldukça geniş bir yelpazede işlediği sonucuna varılmıştır. Bu anlamda Sultan Şemseddin'i Delhi tahtına taşıyan ana akımı oluşturan Türk emir ve melikler, kendilerine karşı vaziyet alan Sultan Raziye ve kardeşleri üzerinde de belirleyici olup, devletin idari ve siyasi anlamdaki temelini oluşturmuşlardır. Yıkılan Şemsi Hanedanı yerine 1266'da kendi içlerinden Sultan Gıyaseddin Balaban'ı çıkarmışlardır. Bu emirler, idarelerine bırakılan bölgelerde asayiş sağladıkları gibi, devletin her türlü denetimini bölgelerinde etkin bir şekilde sağlamışlardır. Yine bu melikler bir taraftan bölgedeki yerel unsurlarla uğraşırken, diğer taraftan da Moğollar gibi dış güçlere karşı askeri mahiyette, karşı vaziyet almışlardır. Bu çerçeveden bakıldığında Türk emir ve meliklerin sağladığı sıkı denetim, Balabanlar, Halaçlar ve hatta Tuğluklular Hanedanı'nın bu bölgelerde daha sonraki süreçlerde kalıcı izler bırakmalarına ortam hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- AHMET, M. Aziz (1975). *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk Sultanlığı*, Tercüman 1000 Temel Eser Serisi, İstanbul.
- ANONİM (1976). *Târih-i Şâhî, (Karahitayan)*, Tash. Muhammed İbrahim Bastanî Parizî, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İnan.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1987). *Hindistan Tarihi*, T.T.K., Ankara, C. I-III.

- BERENÎ, Ziyâeddîn (1862). *Târîh-i Fîrûzşâhî*, Tash. Mevlevî Seyyid Ahmed Han Sahib, Captain W. Nassau Lees, Kalküta.
- CÖHÇE, Salim (1985). “Delhi Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddîn İltutmuş’un Kırk Kölesi: Çihilgânilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller”, *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III, Türk Tarihi*, İstanbul, C. I-III.
- _____ (2002). “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. VIII.
- _____ (2008). “Kalaç Sultanlığı”, *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri (25-28 Haziran 2007)*, T.T.K., Ankara.
- CÜVEYNÎ Atamelik Âlâeddîn b. Bâhâeddîn Muhammed b. Şemseddîn Muhammed (1916). *Târîh-i Cihângüşâ-yı Cüveynî*, Tash. Muhammed b. Abdü'l-vahhab Kazvinî, Matbaa-i Brill Leyden, London.
- CÜZCÂNÎ, Minhâc-ı Sirâc (1389). *Tâbâkât-ı Nâsiri*, Tash. Abdülhey Habibi, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran.
- ÇETİN, Altan (2012). *Haldunnâme (İbn Haldun’un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek)*, Lotus, Ankara.
- ENVERÎ, Hasan (1386). *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*, İntişarat-ı Sohen, Tahran, C. 5.
- ES-SİHRİNDÎ, Yahya b. Ahmed b. Abdullah (1391). *Târîh-i Mübârekşâhî*, Tash. Muhammed Hidayet Hüseyin, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran.
- ESTERÂBÂDÎ, Muhammed Kâsım Hinduşah (1387). *Târîh-i Firişte*, Tash. Tâlik, Tavzih ve İzafat: Muhammed Rıza

- Nâsîrî, Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran, C. I-II.
- HEMEDÂNÎ (1389). Reşidü'd-dîn Fazlullah, *Câmiü't-tevârih (Târîh-i Selâtîn Harezmi)*, Tash. Muhammed Ruşen, Merkez-i Pejuheşi Mirâs-ı Mektup.
- HEREVÎ, Mevlânâ Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed Mukîm (1929). *Tabâkât-ı Ekberî*, By De Calcutta.
- HONDMÎR (1380). Gıyâseddîn Humam ed-Dîn el-Hüseynî, *Hâbibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, neşr. Muhammed Debîr Siyâkî, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran, 1380, C. I-IV.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed (2005). *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, Y.K.Y., İstanbul.
- İBN HALDUN (1990). *Mukaddime*, Çev: Zakir Kadirî Ugan, Şark İslâm Klasikleri (M.E.B.), İstanbul. C. I-III.
- İSÂMÎ, Hâce Abdülmelik (1948). *Fütûhu's-selâtîn*, neşr. A. S. Usha, B. A., Junior Lecturer in Persian, University of Madras, Karachi.
- KONUĞÇU, Enver (1992). "Hindistan'daki Türk Devletleri", *D.G.B.İ.T.*, C. 9. ss. 373-535.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar (2005). "Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Kopraman Makaleler*, Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin, Berikan Yayınevi, Ankara, ss. 55-61.
- KORTEL, S. Haluk (2006). *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, T.T.K., Ankara.
- NESEVÎ, Şehâbeddîn Muhammed Hurendezi Zeyderî (1388). *Siret-i Celâleddîn Mengüberti*, Tash. Müctebî, Minevî, Tahran.

- NİZÂMÎ, Tâcü'd-Dîn Hasan (1387). *Tâcü'l-Meâsîr*, Edt. Syed Amir Hasan Abidi, Persian Research Centre, New-Delhi.
- TETEVÎ, Kadı-KAZVİNÎ, Ahmed-Asıf Han (1382). *Târih-i Elfî*, Mush. Gulamrezâ Tâbâtâbâyî Mecid, Şirket-i İntişârât-ı İlim ve Ferhengi, Tahran, C. I-VIII.
- ZEYDAN, Corci (2012). *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C. I-II.